

4. Тодер Д. Будівельна лексика українських говорів Закарпаття як предмет наукового дослідження / Дмитро Тодер // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць / гол. редкол.: В. В. Барчан . – Ужгород : Ужгородський нац. ун-т, 1999. – Вип.17 : . – 2012 . – С. 63 – 67.
5. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т. В. Косміна та інш. – К.: Либідь, 1993. – С. 142 – 143.

Джерела

СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982 – 2006. – Т. 1 – 5.

Список скорочень назв обстежених населених пунктів

Апол. – Аполянка, Пол. – Полянецьке, Риж. – Рижавка, Родн. – Родниківка,
Черп. – Черповоди, Коч. – Кочержинці Уманського, КГ – Кузьмина Гребля, ВС – Велика Севастянівка Христинівського, Ват. – Ватутіне Звенигородського, Вишн. – Вишнопіль Тальнівського, Од. – Одай Жашківського, Лук. – Луківка Катеринопільського, Доб. – Добра Маньківського, Ум. – м.Умань Черкаської обл., Гайв. – Гайворон, Каз. – Казавчин, Тауж. – Таужне Гайворонського, Ул. – Ульянівка, Трид. – Тридуби Ульянівського Кіровоградської обл., Дуб. – Дубиново Савранського Одеської обл., Кібл. – Кіблич Гайсинського, Кот. – Котюжинці Калинівського, Лукаш. – Лукашівка Тростянецького, Росош. – Росоша Теплицького, Тар. – Тартак Чечельницького, Терн. – Тернівка Бершадського районів Вінницької обл.

Summary. The article clears up the nomination special features of the stages of traditional rural building in the Eastern Podillya dialects of southwestern dialects and describes the rituals and beliefs associated with the start and completion of construction of rural housing through the prism of words.

Key words: traditional construction, nomination, lexical-semantic group, building vocabulary, dialects of Eastern Podillya.

УДК 81'373.7:801.676

А.С. Попович

ЕКСПРЕСИВНО-СТИЛІСТИЧНА ФРАЗЕОЛОГІЯ У МОВОТВОРЧОСТІ ВІТАЛІЯ НЕЧИТАЙЛА

У статті проаналізовані експресивно-стилістичні фразеологізми (нейтральні, книжні, розмовні) у мовотворчості Віталія Нечитайла. Увага акцентується на розмовних фразеологічних одиницях.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, експресивно-стилістичні фразеологізми, нейтральні, книжні, розмовні фразеологічні одиниці.

З-поміж дослідників немає одностайності в поглядах на експресивно-стилістичну класифікацію фразеологізмів. Одні лінгвісти поділяють фразеологізми, як і лексичні одиниці, на три групи: міжстильові, розмовні та книжні (І. Федоров, О. Пономарів, М. Алексеєнко, А. Грищенко та ін.). М. Шанський також виокремлює ці три групи фразеологічних одиниць (ФО), але додає фразеологічні архаїзми та історизми [10, 147].

І. Лепешев, зважаючи на те, що міжстильових фразеологізмів у мові обмежена кількість, пропонує поділяти ФО на дві групи: фразеологізми, які закріплені за певними стилями, і фразеологізми, які не закріплені за певними стилями [2, 15]. О. Молотков виокремлює просторічні та грубувато-просторічні фразеологізми, але не розрізняє стилістично-нейтральної та розмовної фразеології [4, 223].

За походженням і традицією використання М. Кожина виділяє книжні та розмовні ФО, а за сферою використання – фразеологію функціонально-забарвлену (ФО наукового, офіційно-ділового та публіцистичного стилів). Окрему групу становлять поетичні ФО. В експресивно-емоційному аспекті виокремлено фразеологізми високі, піднесені; несхвальні; іронічні; жартівливі; грубі [3, 133–134]. Ми дотримуємося традиційних поглядів на функціонально-стилістичні шари фразеології.

Мета статті – охарактеризувати експресивно-стилістичні фразеологізми у мовотворчості Віталія Нечитайла.

Міжстильові фразеологізми використовуються в усіх стилях мови. Вони переважно не мають яскраво вираженого експресивно-оцінного забарвлення. ФО цієї групи є простими найменуваннями явищ об'єктивної дійсності без будь-якої їх оцінки.

Міжстильових фразеологічних зворотів багато, і їх кількість повсякчас зростає. Але – на відміну від міжстильових слів, які є основою лексики, – їх менше, ніж тих ФО, що обмежені у своєму вживанні певною сферою спілкування. Це пояснюється тим, що більшість фразеологізмів, еквівалентних слову, функціонують у мові як образні синоніми і мають експресивно-стилістичне забарвлення [10, 145].

Основну частину нейтральних ФО складають загальноновживані складні найменування. У аналізованих творах це такі одиниці, як: *жива душа* – людина; *картопляна раса* – українці; *королева квітів* – троянда; *корабель пустині* – верблюд:

*Тому й узяв я ремесло
Від варнака, а не від Бога!
– Одначе зло, що множить зло,
Живій душі не допомога [5, 25].*

Лексико-семантичною ознакою нейтральних ФО є нейтральні слова, які вживаються в складі цих фразеологізмів (*день при дні* – щоденно; *у руку* – просто; *один крок* – близько; *сюди-туди* – то в один, то в інший бік, *окинути оком* – роздивлятися навколо, *гра словами* – каламбур):

*А як перепеличка? Конопата
Від сонечка, клопочеться раденько.
Сюди-туди – і вже перепелята
Відкрили свої ротки жовтенькі [7, 31];
Видно, криза не мине
й спікера комору.
Від капусти – один крок
До голодомору [6, 17].*

Нейтральні фразеологічні одиниці витупають нейтральними у функціонально-стильовому відношенні, але не обов'язково є такими в емоційно-експресивному відношенні [8, 99]. Подеколи їм притаманні образність і емоційно-експресивне забарвлення. Наприклад, експресію несхвалення мають такі ФО, як *заглядати в очі, при ділі, марнувати вік*:

*А ти при ділі й досі:
то перцю додаси у самий раз,
то хрону – щоб крутило в носі [6, 47].*

На відміну від нейтральних слів, нейтральних фразеологізмів набагато менше, ніж стилістично-забарвлених. Це підтверджують і ФО, які зафіксовано в досліджуваних творах.

Книжні фразеологізми – це стійкі сполучення слів, які переважно або винятково вживаються в писемному мовленні. Вони характеризуються „підвищеним” емоційно-експресивним забарвленням (урочистості, поетичності, патетичності, риторичності і т. ін.). Стилістичною ознакою книжних фразеологізмів є, насамперед, слова з книжним стилістичним забарвленням, які вживаються в складі цих одиниць, а також і застарілі та запозичені з європейських мов. Найбільш великі групи утворюють книжні ФО термінологічного, публіцистичного та поетичного характеру [10, 147].

Зважаючи на стильову приналежність художніх творів Віталія Нечитайла, ФО цього типу є небагато (*закласти фундамент, поставити крапку*):

*Оцей – варив чавун у домні,
цей брав руду з підземних лав,
а цей – у роки вікопомні
фундамент труднощів заклав [6, 77].*

В окремих ФО цього типу відчутний релігійний та античний струмінь (*пекельні муки, зло множить зло, нести свій хрест, приймати кару, розносити благу вість, блажен, хто вірує*):

*Читачу мій, ти віриш в чудеса?
Блажен, хто вірує. А я поставлю крапку [5, 32].*

Переважно ці ФО мають сатиричне забарвлення:

*Жирує Чиж на колективнім просі.
Залітний гість не тільки їсть –
охоче на покосі,
благу розносить вість [7, 55];
Куди прямує цей німий потік,
ця сіра тінь повзуча, ця примара?
За що ці муравлі приймають кару,
в ім'я чого собі коротять вік? [7, 20].*

Розмовно-побутові фразеологізми – це найбільш багатий і експресивний пласт фразеології української мови. Здебільшого вони характеризуються специфічним „зниженим” емоційно-експресивним забарвленням (іронії, лайки, фамільярності, зневаги, презирливості й т. ін.). Для таких фразеологізмів притаманне знижено-просторічне забарвлення.

ФО цієї групи використовуються переважно для надання усному мовленню образного характеру, вносять відтінок щирості, простоти і безпосередності, навіть деякої „вільності”. Специфічні властивості розмовно-побутових фразеологізмів зумовлюють їх широке вживання в художніх творах, допомагають письменнику домагатися „яскравості та соковитості мови, відтворюючи улюблені засоби народного вираження” [1, 146]. Саме цим і пояснюється використання української народної фразеології в творах Віталія Нечитайла.

Відтінки розмовних фразеологічних одиниць багатоманітні:

1) жартівливі (*стерти на макуху, заграла кров*):

*Оце баба! Попадешся –
зітре на макуху* [7, 21];

2) іронічні (*дати маху, обвести круг пальця, виставляти на посміх*):

*Кіт в'юном вертким
пірнув за Мишею. Та зопалу дав маху:
товстеньке черевце халява не пуска,
широка угорі, а низу завузька* [7, 54];

3) з відтінком несхвалення (*точити баяндраси, точити кров, стелитися бісером, запускати хобот у колективне, урвати любить зайвого шматка*):

*До того ж – аферист і бюрократ.
у колективне хобот запуски –
урвати любить зайвого шматка* [6, 61];

4) зневажливі (*од пуза, збаблений мужчина, в голові пусто, ходити козирем, скиртувати дил*):

*Втім, у кого в голові
непристойно пусто,
влада вішає на ніс
квашену капусту* [6, 18];

5) з відтінком схвалення (*мати тямю, кров із молоком*):

*Я бачу, ти судити маєш тямю.
Нехай закон і далі верх бере –
Сороку напоумив сам Орел* [7, 32].

Яскрава експресивність розмовних фразеологізмів створюється і окремими їх компонентами, і тим образно-метафоричним значенням, яке виникає в результаті поєднання цих компонентів.

Стилістичною ознакою розмовних фразеологізмів є розмовні та просторічні слова, які є складниками цих одиниць: *вишкірити зуби, розвісити вуха, дерти вгору кирпу, сунути свого носа*:

*– Нема гірше, – п'ятірню
в пазусі пошкрябав, –
коли суне свого носа
в політику баба!* [7, 45].

До інших ознак розмовних фразеологізмів зараховуємо: 1) вживання їх складниками слів із конкретним значенням, які позначають, наприклад, предмети побуту: *вбитись віником!*; 2) широке використання соматичних слів, які, зазвичай, набувають у складі розмовних фразеологізмів переносного значення: *од пуза, жити на повну губу, в'януть вуха, хоч вийми очі, під носом, догори ногами, до кісток, і пальцем не торкнутися, замкнути уста, коліна вгидливо ламати, в голові пусто, встати на ліву ногу, серце тисне, мастити п'яти смальцем*.

Від розмовної фразеології варто відрізнити більш знижену в стилістичному плані просторічну фразеологію. Просторічним фразеологізмам притаманний фамільярний тон, безцеремонність, різкість. Ці фразеологізми мають специфічне емоційно-експресивне забарвлення: грубувато-фамільярним, зневажливим, різко-іронічним, грубим – і виражають негативне ставлення до того, що описується (*винести ногами вперед, врізати дуба, гребти під себе, дати тягу*):

*Якби я укладав цеглу
так, як він програми,
вас би винесли узавтра
уперед ногами* [60, 39].

У мові художніх творів просторічні фразеологізми найчастіше використовуються для мовної характеристики персонажів; в авторському мовленні розмовні ФО виступають як засіб стилізації під знижене, просте мовлення або використовуються для вираження відношення автора до того, що зображується.

Розмовна фразеологія є невичерпним джерелом створення гумористичного, а часто і сатиричного ефекту. Цей ефект досягається зокрема за допомогою введення в текст літературного твору просторічної, згрубілої фразеології або усталених сполук розмовного характеру з яскраво вираженою гумористичною семантикою [9, 167]. Окремі з цих фразеологізмів створилися внаслідок редукції народного анекдоту. Дуже широко послуговуються розмовною фразеологією як невичерпним джерелом народного гумору українські письменники. Розмовна лексика і фразеологія є основою творів майстра гумору і сатири Віталія Нечитайла, вона є органічним компонентом його мовної палітри і одним з важливих чинників гумористичної сили творів цього майстра слова.

Список використаних джерел

1. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи / А.И. Ефимов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 448 с.
2. Кожина М.Н. Фразеология русского языка / М.Н. Кожина. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
3. Лепешаў І.Я. Праблемы фразеалагічнай стылістыкі і фразеалагічнай нормы / І.Я. Лепешаў. – Мінськ: Навука і техника, 1984. – 264 с.
4. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка / А.И. Молотков. – Л.: Наука. – 284 с.
5. Нечитайло В.В. Суниця в кропиві: Байки, притчі, гуморески / В.В. Нечитайло – К.: Український письменник, 1994. – 61 с.
6. Нечитайло В.В. Любасні фокуси / В.В. Нечитайло. – Сімферополь: Доля, 1997. – 91 с.
7. Нечитайло В. Золота карета: гумор і сатира / В. Нечитайло. – Кам'янець-Подільський: Медобори, 2002. – 76 с.
8. Стилистика русского языка / В.Д. Бондалетов, С.С. Вартапетова, Э.Н. Кушлина, Н.А. Леонова; под. ред. Н.М. Шанского. – Л.: Просвещение, 1982. – 286 с.
9. Сучасна українська літературна мова: Стилiстика / за заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – 588 с.
10. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1985. – 160 с.

Summary. In the article the expressive and syntactic phraseological units (neutral, literary, colloquial) in the texts by Vitali Nechytajlo are analyzed. The attention paid to colloquial phraseological units.

Key words: phraseological units, expressive and syntactic phraseological units, neutral, literary, colloquial phraseological units.

УДК 811.161.2'37'373:811.161.2'282(477.43)

І.М. Потапчук

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА “СТОЯЧІ ВОДИ” У НАРОДНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК

У статті проаналізовано реалізацію загальних найменувань на позначення стоячих вод як складника народної географічної термінології західноподільських говірок, виділено типові загальноукраїнські елементи, визначено ареальну специфіку номінації. На матеріалі зафіксованих лексем підтверджено західноподільські говіркові риси.

Ключові слова і словосполучення: лексема, сема, географічний термін, західноподільське діалектне мовлення, народна географічна термінологія.

Багатство лексики народних говорів, різноманітність мотивів номінації актуалізує дослідження її складу, закономірностей системної організації, особливостей функціонування. Зважаючи на це, важливі дані містять праці П. Ю. Гриценка [5], Т. В. Громко [6-7], О. К. Данилюк [9-10], Й. О. Дзєндзелівського [11-12], Т. О. Марусенко [14-15], Е. М. Мурзаєва [16], Н. П. Сіденко [17], М. І. Толстого [19], Є. О. Черепанової [21-22] В. П. Шульгача [23], М. Юрковського [24]. У роботах більшості названих авторів викладені результати спостереження над народною географічною термінологією різних діалектних зон.

Зважаючи на відсутність системних студій над тематичною групою лексики, зокрема, найменуваннями на позначення стоячих вод, що побутують у західноподільських говірках, запропонований матеріал видається нам цінним.

Мета нашої розвідки: зафіксувати апелятиви на позначення непроточних вод у межах південних районів Хмельницької та східного району Тернопільської областей, визначити особливос-